

NYELVI ÉS STILISZTIKAI MEGJEGYZÉSEK AZ EGYENLEGRŐL

FÁBIÁN PÁL

Az Egyenleg hírműsorait indulásuk óta figyelemmel kísérem, és szívesen vállaltam, hogy megkísérlem nyelvi szempontból való elemzésüket. Munkámhoz az Egyenleg szerkesztőségétől rendelkezésemre bocsátott három 60 perces kazettán túl saját, szintén 180 percnyi felvételemre támaszkodhattam. Az Egyenlegtől kapott kazetták az év elejéről valók, a sajátjaim április-májusiak. Ahogy a kazettákat, beszámolómon dolgozva, sorban végighallgattam, több részletüket (nem is egyszer) visszajátszottam, egyre erősödött bennem az az érzés, hogy nem vághatok rögtön a dolog közepébe, hanem kissé messzebből kell kezdenem.

Napjaink nyelvtudománya tömérdek olyan új megfigyeléssel gazdagította a nyelvről való ismereteinket, amelyeknek az írott és a beszélt nyelvi sajtó egyaránt nagy hasznát veheti. A teljesség igénye nélkül emlékeztetek itt a kommunikációelméletre, a szövegnyelvészetre, a szociolingvisztikára és nem utolsósorban a beszédstratégiai kutatásokra. Ezekben az irányzatokban – minden másságuk ellenére is – van egy közös mozzanat: azáltal, hogy részletesen elemzik és felfedik a közlésfolyamatokat, felfedik bennük azokat a mechanizmusokat is, amelyek révén az írott nyelv vagy az élő szó hatása növelhető. A sajtó munkatársai az egész világon arra törekednek, hogy a nyelvészetnek ezeket az eredményeit a maguk munkájában hasznosítsák. A televízió esetében hozzá kell még számítani a hatáskeltő eszköztárhoz a nemverbális, azaz a képi üzenetet is.

Amióta a műholdas égi csatornák számunkra is megnyíltak, nekem is módomban volt és van a magyar adásokon kívül sok német, olasz, angol, amerikai, svájci, orosz hírműsort is látni. Mégis csak most – az Egyenleget figyelve – tudatosodott bennem, hogy a televíziós hírközlés azonos modell szerint dolgozik az egész világon, persze azért a közleményekhez hozzáhajlítva.

a) A képernyőn megjelenik a műsorvezető. Rádiós párjával ellentétben nem mutatkozik be: a nevét a kép alá kiírják. Ennyivel is több idő jut érdemi dolgokra.

b) Következnek a fő hírek (headline) a műsorvezetőtől egy-egy mondatban összefoglalva. A nézőket csak ez után a rövid tartalmi ismertetés után szokás üdvözölni. Ez kissé udvariatlan dolog ugyan, de a mai néző – magamról tudom – emiatt nem szokott megsértődni: azt akarja rögtön tudni, hogy ki nyerte meg a választásokat Franciaországban.

c) A műsorvezető ezek után felvezeti a hírt; azaz tömören elmondja, mi történt, hogy történt, miért történt, és átadja a szót a tudósítónak.

d) A riporter (rendszerint szintén nem mutatkozik be, mert az ő nevét is kiírják a kép alá) már részletesen beszél a szóban forgó dologról. A tudósítót (mikrofonnal a kezében) nem mindig látjuk, fontosabb ennél az, hogy a képernyő bizo-

nyítsa annak az igazságát, amit a riporter mond: mutatják a parlamenti üléstermet, a kiszáradt Duna-medret stb. A képpel együtt (természetesen tompított) zajok is aláfesthetik a témát: ágyúszó, műhelycsarnoki zörejek stb.

e) Ha a tudósításban szerepeltetett személyek a saját hangjukon is megszólalnak (akár csak egy-egy mondat tartamáig), az a tudósítás hitelességét nagymértékben növeli. Ezért a riportokban sokszor vannak bejátszások a megszólított személyektől.

f) A műsorvezető esetleg még röpke kommentárt fűz a látottakhoz-hallottakhoz.

g) Következik az új hír; úgy, mint fent.

Az előadottak szemléltetésére következzenek egy-két konkrét példa a többlépcsős műsorvezetésre!

Egy műsorvezetői headline-csoport a közelmúltból (alatta a szignál szól):

„Nyugati őrnaszádok a nyártól ellenőrzik a Szerbia elleni embargó betartását. – Amerikai pénzből évi 130 000 dollárt kap alapfizetésén felül az Állami Vagyonkezelő Rt. elnöke. – Szombattól csak utalványra lehet fűtőolajat eladni, hogy megszűnjenek a milliárdos visszaélések. – A titkosszolgálat lehallgatta a brit trónörökös telefonját. Az ügygel a kormány is foglalkozik. – Jó estét kívánok!”

Egy másik műsorvezetői indítás:

„A Duna-bizottság szerint a kormány Bős ügyében a parlament döntésével elmentéses határozatot hozott. – Romániában példaértékűnek tartják és üdvözlik a magyar–ukrán alapszerződés elfogadását. – Az Európa-parlament baloldali frakciója tiltakozik a vörös csillag magyarországi betiltása ellen. – Jó estét kívánok.”

Példa a több hangú „bejátszásos” tudósításra:

Mvez.: Lehet, hogy nincs minden rendben a közalkalmazotti törvénnyel. [A Pedagógusok Szakszervezete részéről] azt követelik, hogy a jogszabály terjedjen ki az egyházi, a magán- és az üzemi oktatás dolgozóira is.

Rip.: A szakszervezet szerint a nem állami intézmények dolgozói hátrányos helyzetbe kerültek, mert nem garantálták részükre a szociális juttatásokat.

Szaksz.: A pedagógus, több feladatot lát el akkor is, ha az intézmény ilyen vagy olyan vagy amolyan fenntartónak a tulajdonában van.

Rip.: A kormány képviselője elvileg egyetért azzal, hogy azonos munkafeltételek és azonos teljesítmény esetén a bérezés is legyen azonos.

Min.: De ebből még nem következik, hogy minden pedagógusnak azonos törvények hatálya alá kell tartozni. Én nagyon furcsának találnám azt, ha egy egyházi vagy magániskolának az alkalmazottját közalkalmazottnak tekintenénk. Itt másról van szó: nem a tanári tevékenységet szabályozzuk, hanem munkaviszonyukat. (Közben gyerekzaj hallatszik a háttérben.)

Rip.: A minisztérium képviselője azt ajánlja, hogy [a nem állami alkalmazásban levők kössenek az iskolafenntartóval egy keretszerződést].”

Az Egyenleg szerkesztősége annyira fontosnak tartja a „saját hangot”, hogy még egyetlen mondat bevágása is megéri nekik a fáradságot. Például:

R.-nő: ... nem sikerült adatokat kapniuk, a társadalombiztosítás egyéni adatokat nem tarthat nyilván.

Nyilatkozó: Most az önkormányzatoknál tartunk.

R.-nő: Csakhogy közülük sokan személyiségi jogokra hivatkozva visszautasították [az együttműködést].

Én ezt a többszólamúságot kedvelem; számomra ez a hírközlési mód feltétlenül hitelesebb annál, mint az, amikor a megszólított személy csak tátog a mikrofon előtt, s én csupán a riporter „átírásából”, helyesebben „átköltéséből” értesülök X. Y. gondolatairól. Még akkor is hitelesebb számomra az egyenes idézés, ha tudom: a tudósítók, a műsorszerkesztők nem mindig azokat a mondatokat vágják be a tudósításokba, amelyeket a megszólítottak a maguk szempontjából a legfontosabbnak, a legelőnyösebbnek tartanának.

Nem ritkák az idegen nyelvű bejátszások sem, szintén a hitelesség növelése céljából. – Ezeknek az a technikájuk, hogy a megszólított riportalany az anyanyelvén vagy valamelyik világnyelven kezd válaszolni a neki „magyarul” feltett kérdésre, aztán az ő beszéde elhalkul, megszólal a magyar riporter vagy a tolmács, s az idegen nyelv már legfeljebb csak „háttérzajként” hallatszik.

Annak ellenére, hogy a hitelességre törekvés diktálta sokhangúságot elvileg feltétlenül helyeslem, mégis jelzem az ezzel járó veszélyt: kikerülhetetlen, hogy ne hangozzék el rengeteg rossz beszéd a hírműsorokban. Mert hiába van és lesz a Magyar Televízió nyelv bizottsága és egy képernyőbizottsága, amely megpróbál gáttat vetni annak, hogy nyelviileg kiműveletlen, rossz orgánumú emberek özönöljék el ezt az intézményt, ha ugyanakkor riportalanyként boldog-boldogtalan a képernyőre kerül és szól a nézőkhöz. Sajnos, közéletünknek számos személyisége nem kifejezetten szónoknak született: orgánuma nem kellemes, hangképzése hibás, rosszul hangsúlyoz stb.; sőt gyermeki ártatlansággal követ el ezerszer szóvá tett nyelvhelyességi hibákat. Azt pl., hogy a *kilencvennégy évi választásokon, az ezerkilencszázhetvennégy évi törvény értelmében* stb. már minden párt több szónokától hallottam. Bár tudom, hogy némiképp ellentmondásban vagyok önmagammal (l. fent), akkor is köteles vagyok azt kérni – nemcsak az Egyenleg munkatársaitól, hanem minden televízióstól –, hogy próbálják meg valahogy csökkenteni az olyan külsők hangos részvételét a műsorban, akik nem tudnak beszélni. Ám legyenek ott a képernyőn, a kép legyen az övék, de a hang legyen egy fogalmazni és beszélni tudó kollégánké. Az Egyenleg e tekintetben mintha elnézőbb lenne a szükségesnél.

Persze ahhoz, hogy a Magyar Televízió (benne az Egyenleg is) ezt megtehesse, a munkatársaknak hang és hangoztatás tekintetében elismerten jónak kell lenniük. Jelenleg azonban – ha a néhány képzett és tapasztalt (kevésbé foglalkoztatott!) bemondót leszámítjuk – mintaértékű beszéd birtokában levő televíziós kollégáink sora valószínűleg rövid lenne. A gyakoribb hibák közül én itt most csak kettőre hívom fel (nem először!) a figyelmet.

A túlságosan gyors beszéd az egyik, szerintem előnytelen beszédsajátság. Ez (többször leírtuk, elmondtuk már) egyrészt annak a nyelvi folyamatnak a következménye, hogy a magyar beszédtempó felgyorsult: a két világháború közti filmeket, híradókat nézve-hallgatva különösebb fonetikai képzettség nélkül is érzékelhető, hogy akkoriban lassabban beszéltek az emberek. Ezt a tényt tudomásul kell venni, de ez nem jelenti azt, hogy a beszéd gyorsabb tempója miatt tönkre kell mennie a hangképzésnek, és az érthetlenségig el kell torzulnia a beszédnek. S ha ez nem következik is be, a túl gyors beszéd értelmének a felfogása bizonyosan nehezebb, mint a közepes sebességűé; s ha a cél az, hogy a mondanivaló a néző fejében megmaradjon, akkor célszerű a beszédgyorsaság fékezésére törekedni.

A másik hiba, a felesleges túlhangsúlyozás újkeletűnek mondható. Az benne – mondhatnám – a tragikus, hogy nyelvünknek bevett és helyes sajátosságából fejlődött rossz szokássá.

Mindannyian tudjuk, hogy ha valamely szót ki akarunk emelni a beszédben, arra különösen erős nyomatékot vetünk. Ez kiváló eszköz és lehetőség arra, hogy a lényegyet kiemeljük, szembeállítsunk két dolgot egymással. Például ebben az esetben: jó volt a kiemelő hangsúlyozás:

„A felek csak ismertették egymással álláspontjukat, nem pedig **egyeztették.**”

Indokolatlannak éreztem viszont az erős nyomatékokat ebben a hírben:

„[Az akciót] csak az időjárás miatt halasztották **mára.** Az idő **tényleg** nagyon rossz lehet, hiszen Irakkal, a bagdadi magyar követséggel még a **londoni** központot át sem lehetett telefonkapcsolatba lépni. Az automata szerint a **nagy** esőzések miatt egyelőre nem tudni, lesz-e **folytatása** az üggynek.”

De ki kételkedett abban, hogy **tényleg** rossz az idő? A londoni központ valóban **annyira** szuper? Én különösebb hangsúly nélkül is elhiszem, ha mondják, hogy **nagy** esők voltak arrafelé. De ha mindez egyforma erősen kiemeltetik, akkor mi is volt a fontos tulajdonképpen?

Ha ezt hallom: „... mondotta Für Lajos az MDF **Borsod megyei értekezletén**”, akkor rögtön azt várom, mivel van ez szembeállítva, azaz egy másik megyében mit mondott a honvédelmi miniszter. De hát két helyen nem lehetett egyszerre: teljesen felesleges volt Borsod megye kiemelése.

Harmadik példám nem az Egyenlegben, hanem a pécsi rádióban hangzott el, de nagyon tanulságos, ezért idézem:

„Fegyenc-lázadás tört ki Ohio állam egyik **legbiztonságosabbnak** hitt **börtönében.** A rendőrök jelenleg a **fegyencekkel** tárgyalnak.”

Ennyi erős hangsúlyú szó egy rövid mondatban kicsit sok a jóból; de a fő baj nem is ez, hanem az, hogy a **fegyencekkel** szó megnyomása szembeállítást tételez fel, azt például, hogy a rendőrök fegyenc-lázadásakor általában az Üdvhadsereggel szoktak tárgyalni, de most, szoros kivételként, a fegyencekkel egyezkednek. Helye-

sen és értelmesen: „A rendőrök jelenleg tárgyalnak a fegyencekkel.” Szórendi hiba is rejtőzhet tehát a rossz hangsúlyozás mögött.

Mivel ez a hiba (mint ez az utóbbi példa is mutatta) nem az Egyenleg, nem is a Magyar Televízió vagy a Magyar Rádió jellegzetes „bűne”, hanem immár országos jelenség (a rádiós Krónika műsorait elemzve szintén többen jelezték ennek a meglétét), külön tanácskozásra tartom érdemesnek a vele való foglalkozást, mégpedig szélesebb körben, „intermediálisan”, beszédtanárok, bemondók stb. bevonásával. Alapos elemzés, az okok feltárása után a terápia is kidolgozható lesz. (Legalábbis remélem!)

A grammatika körébe vonható nyelvhelyességi hibákra hiába vadásztam, s ennek őszintén örülök. Annak a bizonyítéka ez, hogy az Egyenleg munkatársai igényesen, tudatosan fogalmaznak. Azokat a vonzattévesztéseket, amelyeket figyelésem jeléül mégis ideiktatok, szíveskedjenek megszívlelni. – „Szerbiában az állami tömegtájékoztató eszközöknél csapatostul bocsátják el azokat az újságírókat, akik ...” A belgrádi tévénél kényszerszabadságra küldtek csaknem száz újságírót, akik ...” Helyesen: eszközöktől, tévétől. – „R. mindig csak a táskáról érdeklődött az agyba-főbevert Csapónál!”; helyesen: Csapótól. – A *-nál/-nél* terjedése más ragok helyén régi megfigyelés (vö. Nyelvművelő Kézikönyv II. 249); a megfelelőbb ragokat kell használni.

A szókincset illetően sem tudok érdemleges hibákat felhozni az Egyenleg ellen, sőt azt állapíthattam meg, szintén örömmel, hogy az idegen szavak tekintetében is mértéktartóak. Az *akció, plusz, liberális, demokrata, frakció, fórum, stratégia, program, objektív, konzorcium, multinacionális, technológia, konferencia* stb. nem is olyan idegen szavak már, mint a *project*, a *holding*, a *shop*, a *franchise* és társai. De ezek (meg a hozzájuk hasonlók) nem fordultak elő az én 360 percemben. Csak szerencsém volt? Szeretném remélni, hogy nem.

Elhangzott viszont a kedvelt *nagyságrendű*: „A környezetvédők szerint a Shetland-szigetekenél tízezres *nagyságrendű* lehet az állatpusztulás.” – Feljegyezhettem a nem hibás, de feleslegesen bonyolultabb *december hónapban* és az *idei évben* kifejezéseket is a *decemberben* meg az *idén* helyett. Hogy mit szeretnek rajtuk a politikusok meg a hivatalnokok, azt még csak értem. De hogy miért veszik át tőlük az újságírók, az már rejtély számomra. – A *média-médiumok* perben döntetlenre áll a mérkőzés az Egyenlegnél is, miként az egész országban. A probléma ismert, nem megyek bele a részletezésébe. Ami engem illet, természetesen meg tudom magyarázni, hogyan lehet a latin többes számból magyar egyes szám (úgy, ahogyan a francia *notes* > *notesz* változás is lezajlott, vagy ahogyan az olasz *carabinieri* szón egy száll csendőrt értünk, holott ez a *carabiniere*-nek már a többese). Mégis azt gondolom, helyesebb lenne *médiumok*-ról beszélni, nem *médiák*-ról.